

Анатолій ДАВИДЮК
(Вінниця)

Б. ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ: ОБРАЗ ДЕРЖАВОТВОРЦЯ В ТВОРЧОСТІ Д. ДОНЦОВА

Повернення доброго імені Д. Донцова українському народу дає можливість більш детально дослідити багату спадщину цього славного сина України, великого патріота, націоналіста. В своїх працях, зокрема, «Дух нашої давнини», «Модерне москвофільство», «Націоналізм», «Політика національна і опортуністична», «З приводу однієї ересі» та ін. Д. Донцов послідовно відстоює ідею провідної верстви, правлячої

касти, під якою розуміє «щось подібне до Ордену, окрему положенням у суспільстві й духом верству “луччих людей...”, яка поповнювалася б вихідними з усіх станів суспільства на підставі суворого добору ліпших...» Базою такої верстви, за Д. Донцовим, має стати не міфічний «демос», не маса (демократія), не клас (класократія), не партійно-політична програма (націократична монопартія), не «трудова інтелігенція, не клас хліборобів, а аристократія, здатна охороняти свою духовну й моральну вищість і чистість, свою форму й силу».

Серед багатьох славних героїв, яких Д. Донцов відносить до провідної верстви, чільне місце займає постать Богдана Хмельницького — державотворця самостійної незалежної України.

Аналізуючи причини занепаду гетьманської держави, втрати самостійності України, Д. Донцов твердить, що це сталося не від географічного становища країни, а через «змужичення провідної касти», через великі втрати її кращих представників на війні, що призвело до занепаду козацького духу, повільного засвоєння ідеалів нижчої верстви. «Коли горде покоління тих, що “з Богданом ляха задавили”, по вуха погрузло в приватнім житті, їх заступили “байструки Єкатерини”. Коли амбіцією колишньої козацької старшини стало вже не “бути вільним”, не “всім верховодити”, не на січі панувати, а на її землях жито сіяти, табуни розводити й картопельку садити в тіні чужого меча, — функції панування й верховодства перебрали на себе Румянцеві й Велемінови», — справедливо твердить Д. Донцов.

Відстоюючи ідею провідної ролі козацької верхівки в житті суспільства, Д. Донцов гостро полемізує з М. Грушевським — професором-соціалістом, який привів Україну просто до більшовизму; хуторянською філософією П. Куліша, який виступав проти героїчної культури козацької касти, прихильником більшовицької орди К. Студинським, соціалістами М. Шаповалом, О. Назаруком та іншими, що вони навіть такі героїчні постаті як Хмельницький розвінчують, «скидають з постумента героя на користь пасивної маси».

Постійно звертаючись до змісту універсалів Б. Хмельницького, його промов перед старшинами та послами, Д. Донцов робить такий висновок: щоб народ України став організаційно, культурно і духовно єдиним і сильним, необхідно відродити принципи ієрархічності суспільства, на чолі якого має стояти провідна каста, що має «благородні кістки», які звеличував Шевченко в «козацькім панстві», яка відмінна від «колективного хохла». Досягти бажаного відродження можна через повернення до традицій старої України, яка ще не була заражена духом вегетативної культури, дихала сама й надихала свій народ духом героїчної культури. В цьому відношенні характерним може бути

універсал Б. Хмельницького з Білої Церкви у 1648 р., де, звертаючись до неkozаків, гетьман пише: «...но если... нас (kozакoв) одоліють, то відайте панове, же і вас молоросіянів... огнем і мечем поруйнують і опустошать... в рабську облекуть одежу», «за побіденням нас, абіє і вас побідять вразі і труди ваші їм в користь підуть».

Постать Б. Хмельницького у творчості Д. Донцова стоїть поряд з багатьма ушлавленими державними діячами та великими полководцями як України, так і зарубіжних країн. Це насамперед великі князі Київської Русі, мужні і талановиті полковники Національно-визвольної війни українського народу 1648–54 рр., гетьмани І. Мазепа і П. Полуботок. Спорідненість долі, спільну вдачу, прикмети духу правлячої касти знаходить Д. Донцов між Б. Хмельницьким, Кромвелем та Наполеоном, які в потрібний момент стали обранцями історії, прийняли іншу подобу, щоб воскреснути для нового життя. В іншому випадку Б. Хмельницький стоїть в одному ряду з Бісмарком, Рішельє, Клемансо. Усіх їх об'єднує одна спільність — це люди особливого типу, особливої вдачі, фанатики, аскети, подвижники, формотворці.

Серед основних прикмет, чеснот Б. Хмельницького, як представника провідної верстви, Д. Донцов виділяє: по-перше, шляхетність з такими основними прикметами, як служба абстрактній ідеї, ідеалові, Богові; аскетизм, служіння вищій справі, вічне напруження і комбативність духу; по-друге, мудрість, яка допомагала йому розуміти мету, охопити суспільство організуючою ідеєю. Серед багатьох прикладів про мудрість Б. Хмельницького Д. Донцов цитує і слова із народної пісні: «Тільки Бог святий знає, що Хмельницький думає, гадає»; по-третє — мужність, як символ відваги, войовничості, рішучості, безстрашності «твердої руки» формотворця. Усі три чесноти — шляхетність, мудрість, мужність — Д. Донцов тісно пов'язує з психологічною вдачею Б. Хмельницького, який, на його думку, поєднував динарсько-нордійські прикмети раси. Постать Б. Хмельницького за психологічною вдачею Д. Донцов ставить поряд з гоголівським Тарасом Бульбою, козацькими типами з «Енеїди» І. Котляревського, представниками блискучої доби князівської Русі, козаччини (І. Богун) та інших.

Постать Б. Хмельницького активно використовує Д. Донцов при аналізі формотворчих ідей правлячої касти у відношенні до землі, населення, влади. Автор дає порівняння мети суспільства в діях провідної і підвладної верстви: з одного боку, турбота про силу і славу усього суспільства, його згуртованність, об'єднуюча ідея; з другого — щастя, добробут вигоди окремих людей з усіма їх слабостями та егоїзмами, інстинктом самозбереження. До перших Д. Донцов відносить Б. Хмельницького, що, за словами пісні, «уже почав він землю

копитами конськими орати, кров'ю поливати». Про становлення сподвижників Б. Хмельницького до землі свідчить і промова міфічного Самійла Зорки над гробом Б. Хмельницького, коли він, звертаючись до хмельчан, сказав: «Хай говорять про наше лицарство і хоробрість поля і долини, вертепи і гори».

В Б. Хмельницькому Д. Донцов бачить героя, для якого ідеалом є культ цілості національного організму Вітчизни, предків і слави. Б. Хмельницький протиставляється Барабашу, який волів не «за віру християнську ставати», а «змостовими панами хліб сіль з упокоєм вічний час вживати». В цитованих Д. Донцовим універсалах Б. Хмельницького знаходимо заклики до боротьби за незалежність України, її славу: «...лучше убо і благополізніше за віру нам і за цілість отчизни на пляцу воєннім од оружія бранного полягти, нежелі в домах своїх як невістюхи побієнними бути», бо в першій випадку бодай «слава і отвага наша рицарська во всіх європейських і інших странах славно провозноситься буде».

Що дає сучаснику знання історії, традицій і духу нашої давнини? Чому можуть навчити сучасне покоління герої, подібні Б. Хмельницькому?

На поставлені запитання Д. Донцов дає відповідь, аналізуючи стан державності в Україні, починаючи з Київської Русі і закінчуючи більшовицькою навалою та занепадом української державності. Більшовизм поставив новий культ держави у вигляді непохитної догми «совітської влади», керівної ролі своєї партії — наддержавної терористичної організації. «Замість правлячої вищої касті, — говорить Д. Донцов, — покликав він [радянський режим] до життя кліку нових визискувачів нової партії, замість нової ідеї нового державного авторитету — звичайну тиранію й рабство мас; нарешті, замість скріплення ідеї Бога — крайній матеріалізм, який скоріше чи пізніше все є гробокопателем суспільності». Провідними стали культ сірої людини, відраза до святих подвижників і героїв, відраза до формотворців з Божої ласки і покликанням.

Для того, щоб Україна відродилася, потрібна нова формуюча ідея, нова культура, які були розтрощені ударами молота більшовицької ідеології. Відтворити нову ідею і культуру Д. Донцов вважає можливим через повернення до духу нашої давнини, до духу традиціоналізму. Тільки нові лицарі, герої типу князівських дружинників і козаків, «хмельничани з їх вождем», герої «часів степових лицарів Святославів і Хмельницьких», «дияволи Хмеля» можуть протиставити різним іванам грозним, петрам великим і сталінім рівнопорядну розмахом касту провідників, сильних і твердих, рішучих і характерних, сильним духом і жадібних до влади.